

Mirostawa Marzena Nowak

SPÓŁDZIELCZOŚĆ MLECZARSKA W MAŁYCH MIASTACH PO WSTĄPIENIU POLSKI DO UE¹

Streszczenie: W artykule przedstawiono zmiany jakie zaszły w spółdzielniach mleczarskich w małych miastach po wstąpieniu Polski do UE. Przeanalizowano liczbę spółdzielni mleczarskich w małych miastach, spożycie niektórych artykułów mleczarskich, przychody netto ze sprzedaży produktów. Zwrócono także uwagę na proces konsolidacji, ofertę produktową spółdzielni mleczarskich oraz modernizację spółdzielni. Z analizy danych wynika, że spółdzielnie mleczarskie w małych miastach stanowią ponad 39% spółdzielni zrzeszonych w KZSM ZW². Niektóre z tych spółdzielni należą do krajowej czołówki, np. „Mlekovita” w Wysokim Mazowieckim, OSM Ryki, OSM Sierpc czy OSM Krasnystaw. Największy wzrost przychodów netto ze sprzedaży produktów odnotowała spółdzielnia mleczarska „Mlekovita” o ponad 268% w 2010 roku w stosunku do roku 2004. Stwierdzono pozytywne zmiany w spółdzielczości mleczarskiej w małych miastach po wstąpieniu Polski do UE.

Słowa kluczowe: spółdzielczość mleczarska, małe miasta.

1. Wstęp

Małe miasta tradycyjnie postrzegano jako integralny element prawidłowo funkcjonującego sektora rolniczego. Stanowiły one ważne źródło zasobów traktowanych jako środki produkcji dla rolnictwa, jako pierwsze miejsce przeznaczenia (skupu i przetwórstwa) wytworzonych płodów rolnych oraz jako miejsce nabywania dóbr konsumpcyjnych i usług mieszkańców wsi. Powiązania małe miasto–wieś nie mają charakteru jednokierunkowego, lecz opierają się na obustronnych przepływach zasobów ludzkich, materialnych i niematerialnych. Część miasteczek wciąż pełni funkcję „przełączników”, przynajmniej dla pewnych grup wiejskich produktów, które w efekcie docierają na dalsze rynki – regionalne, krajowe i międzynarodowe (Czarnecki 2012, s. 63–82). Biorąc pod

---

¹ Praca naukowa finansowana ze środków budżetowych na naukę na lata 2010–2013 jako projekt badawczy Nr NN112204539.

² KZSM ZW – Krajowy Związek Spółdzielni Mleczarskich Związek Rewizyjny.

uwagę powyższe stwierdzenia należy zauważyć, że dotyczy to także sektora mleczarskiego w małych miastach.

Szczególnie ważny dla polskiego mleczarstwa był okres przygotowań Polski do członkostwa w UE. Spowodował on „ogromny jakościowy skok cywilizacyjny” naszego mleczarstwa, który dokonał się przez poniesienie w ww. okresie bardzo dużych nakładów inwestycyjnych (Zuba 2010, s. 116–117). Inwestycje w mleczarstwie zaprocentowały tym, że pozwoliły na osiągnięcie wymaganych przez UE standardów i w konsekwencji sukces handlowy przedsiębiorstw mleczarskich (Flis 2012, s. 52). Ponadto akcesja Polski do UE była korzystna dla rolnictwa i gospodarki żywnościowej. Unijne pieniądze pozwoliły na modernizację polskiej wsi i unowocześniły przemysł przetwórczy. Wśród korzyści najczęściej wymieniane są m.in. otwarcie unijnego rynku, wzrost dochodów rolników, stabilność polityki rolnej, a także podniesienie standardów produkcji żywności (Bański 2006, s. 46).

W mleczarstwie w dalszym ciągu ważną rolę odgrywają spółdzielnie mleczarskie. Z tego względu rola spółdzielni w warunkach gospodarki rynkowej powinna polegać na współtworzeniu lokalnego rynku, a na nim infrastruktury gospodarczej tak, aby bronić interesów zrzeszonych członków, łagodzić ujemne skutki gospodarki rynkowej, przeciwdziałać nierównościom ekonomicznym i społecznym, a ponadto powinna polegać na przeciwstawianiu się dezintegracji społecznej, szczególnie w społecznościach lokalnych na wsi i w małych miastach, wzbogacaniu ich o elementy demokracji i solidarności społecznej (Dyka, Grzegorzewski 2000, s. 16). Realizacja tych celów osiągnięta może być w różnym stopniu i różnymi metodami w zależności od rodzaju spółdzielni, środowiska członkowskiego czy rejonu kraju. Umiejętność dostosowania działalności do warunków lokalnych i regionalnych to jedna z ważnych cech ruchu spółdzielczego, w tym spółdzielczości mleczarskiej.

Ponadto w rozwoju społeczno-gospodarczym zaczynają aktywizować się działania związane ze zrównoważonym rozwojem gospodarki lokalnej, co jest bliskie ideom spółdzielczym. Rozwój gospodarki lokalnej i regionalnej pozwala na poprawę warunków życia, na tworzenie nowych miejsc pracy w oparciu o miejscowe zasoby. Nie bez znaczenia jest również i to, że rozwój lokalnej gospodarki – poza efektami ekonomicznymi – pozwala budować, tak bliską ruchowi spółdzielczemu, trwałą więź społeczną (Dyka, Grzegorzewski 2000, s. 29).

Doświadczenia historyczne spółdzielczości zawierają się przede wszystkim w kształtowaniu poczucia obrony interesów warstw słabszych ekonomicznie, a także wykreowaniu wielu różnorodnych form współdziałania zależnie od lokalnych i regionalnych potrzeb środowiska.

Na spółdzielczości, a dotyczy to także spółdzielczości mleczarskiej, spoczywa wiele funkcji i zadań, które nawet w warunkach gospodarki rynkowej nie są możliwe do zastąpienia przez inne podmioty gospodarcze. Większość spółdzielni jest niezbędna, aby wyrównywać nierówności społeczne i gospodarcze.

Spółdzielczość można uznać za ogniwo postępu społecznego i gospodarczego, które również przyczynia się do ograniczania bezrobocia. Dlatego konieczne jest właściwe wykorzystanie tej formy gospodarowania do rozwiązania wielu problemów społecznych i gospodarczych (Kawa, Kuźniar 2008, s. 310–317).

2. Materiał i metodyka badań

Celem badań była ocena funkcjonowania spółdzielni mleczarskich w małych miastach po wstąpieniu Polski do UE. Podmiotem badań były spółdzielnie mleczarskie. Dobór spółdzielni do badań był celowy. Badaniami objęto spółdzielnie mleczarskie zlokalizowane w małych miastach ze szczególnym uwzględnieniem województw: lubelskiego, łódzkiego, mazowieckiego i podlaskiego. Badania obejmują lata 2004–2010. Przedmiotem badań była liczba spółdzielni mleczarskich w małych miastach, przeciętne miesięczne spożycie wybranych artykułów mleczarskich na osobę w małych miastach, przychody netto ze sprzedaży produktów. Zwrócono także uwagę na proces konsolidacji, ofertę produktową spółdzielni mleczarskich oraz modernizację spółdzielni.

3. Wyniki badań

Przeanalizowano liczbę spółdzielni mleczarskich zrzeszonych w Krajowym Związku Spółdzielni Mleczarskich (KZSM) znajdujących się w małych miastach (tab. 1).

Tabela 1

Spółdzielnie mleczarskie zrzeszone w KZSM znajdujące się w małych miastach wg województw

Województwo	Spółdzielnie mleczarskie w małych miastach
1	2
Dolnośląskie	OSM Międzybórz
Kujawsko-Pomorskie	OSM Aleksandrów Kujawski, „ROTR” SM Rypin
Lubelskie	OSM Piaski, OSM Bychawa, OSM Opole Lubelskie, OSM Ryki, OSM Janów Lubelski, OSM Krasnystaw, OSM Radzyń Podlaski
Lubuskie	Strzelecka Spółdzielnia Producentów Mleka Strzelce Krajeńskie
Łódzkie	OSM-Proszkownia Mleka Krośniewice, OSM Pajęczno, OSM Łask, SM Rawa Mazowiecka
Małopolskie	OSM Limanowa

Tabela 1 (cd.)

1	2
Mazowieckie	OSM Kosów Lacki, Spółdzielnia Mleczarska Żuromin, OSM Garwolin, OSM „MILKAR” Karczew, OSM Sierpc, OSM Sokołów Podlaski
Opolskie	Spółdzielnia Mleczarska Olesno
Podkarpackie	OSM Sędziszów Małopolski
Podlaskie	SM „Mlekovita” Wysokie Mazowieckie, SM Łapy, OSM Mońki
Pomorskie	OSM „Maluta” Nowy Dwór Gdański
Śląskie	OSM Krzepice, OSM Bieruń Stary, OSM Skoczów
Świętokrzyskie	OSM Włoszczowa
Warmińsko-Mazurskie	OSM Olecko
Wielkopolskie	SM „LAZUR” Nowe Skalmierzyce, OSM Czarnków, OSM „TOP-TOMYŚL” Nowy Tomyśl
Zachodniopomorskie	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Miasta w liczbach 2010* (2012), Bank Danych Lokalnych GUS, www.stat.gov.pl oraz <http://www.mleczarstwo-polskie.pl/menu-1/czlonkowie> (dostęp: 22.12.2013).

Liczba spółdzielni była różna w poszczególnych województwach, a także pomiędzy poszczególnymi klasami miast. Z analizy danych zawartych w tab. 1 wynika, że w małych miastach, po wstąpieniu Polski do UE, zlokalizowanych jest ponad 39% spółdzielni zrzeszonych w KZSM. Największą ilością spółdzielni w małych miastach charakteryzują się województwa: lubelskie i mazowieckie. Biorąc natomiast pod uwagę klasy stwierdzono, że najwięcej spółdzielni mleczarskich jest w małych miastach zaliczanych do III klasy – prawie 24%, najmniej zaś w klasie I – 6%.

Następnym elementem, który wzięto pod uwagę analizując spółdzielczość mleczarską w małych miastach po wstąpieniu Polski do UE było przeciętne miesięczne spożycie artykułów mleczarskich na osobę w gospodarstwach domowych w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców (tab. 2). W przypadku mleka spożycie jest zdecydowanie większe w małych miastach. Z kolei w przypadku produktów przetworzonych takich, jak jogurty czy sery ich spożycie jest wyższe w dużych miastach, niż w małych miejscowościach. Tendencja ta utrzymywała się w latach 2006–2012, co potwierdza, iż ukształtowane wzorce konsumpcji mają wpływ na spożycie produktów mleczarskich (Chudzian 2012, s. 20–28).

Tabela 2

Przeciętne miesięczne spożycie artykułów mleczarskich na osobę w gospodarstwach domowych w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców w latach 2006–2012

Wyszczególnienie	Rok	Mleko (w l)	Jogurty (w kg)	Sery twarogowe (w kg)	Sery dojrzewa- jące i topione (w kg)	Śmietana i śmietanka (w l)
Razem miasta	2006	3,57	0,43	0,54	0,42	0,38
Małe miasta		4,08	0,36	0,47	0,35	0,43
Razem miasta	2007	3,35	0,51	0,54	0,42	0,38
Małe miasta		3,64	0,43	0,48	0,35	0,41
Razem miasta	2008	3,17	0,51	0,54	0,42	0,37
Małe miasta		3,41	0,44	0,49	0,36	0,42
Razem miasta	2009	3,09	0,55	0,56	0,45	0,38
Małe miasta		3,27	0,47	0,47	0,38	0,42
Razem miasta	2010	3,12	0,63	0,60	0,44	0,36
Małe miasta		3,37	0,53	0,52	0,38	0,39
Razem miasta	2011	3,10	0,62	0,61	0,43	0,35
Małe miasta		3,24	0,52	0,53	0,38	0,38
Razem miasta	2012	3,08	0,60	0,61	0,44	0,37
Małe miasta		3,24	0,51	0,54	0,38	0,41

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych w 2006 r.* (2007, s. 126–127), *Budżety gospodarstw domowych w 2007 r.* (2008, s. 148–149), *Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.* (2009, s. 166–167), *Budżety gospodarstw domowych w 2009 r.* (2010, s. 162–163), *Budżety gospodarstw domowych w 2010 r.* (2011, s. 186–187), *Budżety gospodarstw domowych w 2011 r.* (2012, s. 181–182), *Budżety gospodarstw domowych w 2012 r.* (2013, s. 182–183).

Innym ważnym czynnikiem działania spółdzielni mleczarskich, który wzięto pod uwagę są przychody netto ze sprzedaży produktów³ (tab. 3). Stwierdzono, że najwyższe przychody netto ze sprzedaży produktów odnotowała we wszystkich latach badań spółdzielnia mleczarska „Mlekovita” w Wysokim Mazowieckim. Przychody te w 2004 roku wynosiły 750 724 501,06 zł, natomiast w roku 2010 – 2 016 104 411,38 zł (wzrost o ponad 268%). Dobrze wyniki odnotowały także OSM Sierpc oraz OSM Ryki – wzrost przychodów odpowiednio o ponad 188% i 183%. Przy czym w przypadku OSM Sierpc sprzedaż na eksport

³ Pod uwagę wzięto spółdzielnie mleczarskie w małych miastach w województwach: lubelskim, łódzkim, mazowieckim i podlaskim, które publikują sprawozdania finansowe w Monitorze Spółdzielczym B.

Tabela 3

Przychody netto ze sprzedaży produktów w wybranych spółdzielniach
zrzeszonych w KZSM w latach 2004–2010

Spółdzielnia mleczarska	Przychody netto ze sprzedaży produktów w zł (stan na 31 grudnia)						
	Lata						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Piaski	21 533 706,18	24 124 874,71	22 368 328,39	26 511 599,37	28 097 612,03	28 235 825,80	29 892 174,21
Opole Lubelskie	51 636 066,37	65 166 354,55	60 600 593,74	69 178 657,26	61 453 557,11	58 051 389,40	56 054 177,47
Ryki	94 214 991,69	105 981 122,48	115 398 937,79	147 672 100,58	145 214 197,02	147 279 588,07	173 031 430,46
Krasnystaw	246 072 368,48	266 896 068,04	244 836 716,30	270 610 651,69	271 812 484,64	251 555 169,52	256 083 795,30
Krośniewice	30 832 536,75	34 577 743,24	33 973 228,97	37 729 045,00	36 915 478,59	38 496 878,77	41 316 717,01
Pajęczno	23 200 332,40	26 297 395,00	24 847 658,90	26 663 014,06	17 979 410,76	24 395 989,52	21 283 281,15
Łask	19 388 248,04	20 595 373,96	19 893 081,74	24 626 803,88	20 035 776,25	17 654 761,90	18 263 009,76
Żuromin	34 734 852,94	35 084 128,41	40 664 967,05	50 944 120,01	39 389 976,16	34 877 561,05	40 135 935,53
Garwolin	105 932 762,67	112 695 365,05	114 189 496,77	131 743 102,05	124 560 366,30	117 272 050,07	130 801 511,15
Sierpc	115 591 457,72	128 390 372,66	141 894 326,76	179 174 024,20	164 218 633,21	179 702 627,30	217 710 367,08
Sokołów Podlaski	33 527 828,53	35 933 823,63	34 360 942,84	36 479 756,23	34 814 788,21	31 486 680,11	32 845 021,93
Wysokie Mazowieckie	750 724 501,06	788 484 180,33	873 895 824,62	1 121 989 613,76	1 172 489 587,37	1 472 124 430,26	2 016 104 411,38
Mońki	129 963 300,00	129 350 240,00	139 561 580,00	171 168 260,00	141 177 430,00	152 430 040,00	174 599 640,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych dla poszczególnych spółdzielni mleczarskich w latach 2004–2010 publikowanych w Monitorze Spółdzielczym B.

stanowiła w latach 2006–2010 – 13%, 14%, 7%, 10% przychodów netto ze sprzedaży produktów. Zmniejszenie przychodów netto ze sprzedaży produktów odnotowano w OSM Pajęczno, OSM Łask oraz OSM Sokołów Podlaski. Stanowiły one odpowiednio 92%, 94% i 97% w 2010 roku w porównaniu do roku 2004.

Po przystąpieniu Polski do UE oraz w dobie globalizacji polska branża mleczna poddawana jest silnej konkurencji. Jednym ze sposobów na rozwój oraz umocnienie pozycji rynkowej jest proces koncentracji. Argumentami przemawiającymi za procesem łączenia się przedsiębiorstw są: wzmocnienie pozycji rynkowej, negocjacyjnej, obniżka kosztów, ograniczenie zbędnego zatrudnienia, rozszerzenie oferty produktowej i zwiększenie wykorzystania mocy produkcyjnych. W branży mleczarskiej tempo procesu koncentracji nie jest zadowalające z powodu oporów wobec niego. Czynnikiem ludzki jest jednym z głównych barier spowalniania konsolidacji. Niechętni temu zjawisku są zarówno prezesi, jak i członkowie spółdzielni (Żak 2011, s. 621–636). Pomimo to, w latach 2003–2004 odnotowano wyraźne natężenie fuzji i przejęć w przetwórstwie mleka. Było to związane z wejściem Polski do Unii Europejskiej oraz wprowadzeniem kwot mlecznych przez co zwiększyła się rywalizacja mleczarni o surowiec. Nadal obserwuje się procesy łączenia w branży mlecznej. W dalszym ciągu jednak branża ta jest silnie rozdrobniona, co jest jej słabą stroną. Proces koncentracji dokonywany jest głównie poprzez duże podmioty mleczarskie. I pomimo, że od początku okresu transformacji znacznie spadła ich liczba⁴, to likwidowane były przede wszystkim małe przedsiębiorstwa, które nie sprostały wymogom konkurencji oraz oczekiwaniom klientów (Zuba, Zuba 2011, s. 492).

Świadomość konsolidacji polskiego mleczarstwa ma większość przedstawicieli branży, jednak obawy spółdzielców przed utratą wieloletniego dorobku hamują proces. Obowiązujące przepisy nie są największą przeszkodą. „Prawo spółdzielcze jest najlepszym narzędziem, o ile konsolidacja ma nastąpić na partnerskich zasadach. Skutecznie utrudnia natomiast próby wrogiego przejęcia czy przekształcenia w spółkę prawa handlowego wbrew woli członków” – zapewnił prezes zarządu SM Spomlek. To szczególnie ważne w polskich warunkach, gdzie na konsolidację patrzy się jak na porażkę jednej ze stron. Dlatego tak niewiele mamy przypadków połączeń spółdzielni o podobnym potencjale i zdrowej sytuacji ekonomicznej. Prezes SM Spomlek stwierdził, że „tylko działając wspólnie wobec dostawców i odbiorców, spółdzielnie są w stanie zapewnić sobie możliwość dalszego istnienia i rozwoju, a rolnikom godziwe warunki życia” (Rymanowski 2011, s. 36).

Odpowiedzią na procesy konsolidacyjne w branży mleczarskiej była fuzja z 16 września 2004 roku OSM Opole Lubelskie z OSM Kraśnik. Od procesu połączenia spółdzielnia działa na bazie dwóch dotychczas odrębnych zakładów

---

⁴ Według Krajowej Rady Spółdzielczej w 1989 roku spółdzielni mleczarskich było 323, natomiast w roku 2011 już tylko 156.

mleczarskich. Połączenie przedsiębiorstw umożliwiło specjalizację produkcji oraz wpłynęło na rozszerzenie oferty asortymentowej spółdzielni.

Kolejnym pozytywnym przykładem konsolidacji jest połączenie w sierpniu 2010 roku Spółdzielczej Mleczarni Spomlek i Elbląskiej Spółdzielni Mleczarskiej. Po tej fuzji spółdzielnia zatrudnia 660 pracowników. Połączenie nastąpiło z woli członków obu spółdzielni, a naczelną zasadą było równe traktowanie wszystkich udziałowców. Dlatego dostawcy z okolic Elbląga objęci zostali tym samym cennikiem mimo, że w tym regionie stawki są niższe niż na Podlasiu. Według prezesa SM Spomlek w tym przypadku ważny był efekt synergii, jaki osiągnięto łącząc zakłady specjalizujące się w produkcji żółtego sera. Dlatego na nowe instalacje produkcyjne w zakładzie w podelbłaskich Młynarach wydano ponad 6 mln zł. Dzięki nowemu wyposażeniu zakładu w Młynarach jego moce wytwórcze wzrosły do 15 ton sera na dobę. Pozwoliło to lepiej wykorzystać coraz większą ilość skupowanego w regionie mleka oraz wprowadzić na rynek nowe sery. Od listopada 2010 roku do kwietnia 2011 roku zmodernizowane zostały pomieszczenia produkcyjne oraz zainstalowano automatyczną linię technologiczną do produkcji sera wyposażoną w komplet nowych form, wykonano basen solankowy oraz zamontowano urządzenia umożliwiające transport i pakowanie serów. Po modernizacji zakład w Młynarach przetwarza 50 mln litrów mleka rocznie (Rymanowski 211, s. 37). Spółdzielcza Mleczarnia Spomlek łączy cztery zakłady produkcyjne – w Radzynie Podlaskim, Parczewie, Młynarach (Oddział Elbląg) oraz Chojnicach. W Radzynie Podlaskim, oprócz serów sprzedawanych pod marką Serenada i Old Poland, produkuje się także proszki mleczne, masło, mleko spożywcze: mleko na 5 Plus, jogurty i desery mleczne. W Parczewie produkowane są wyłącznie sery: salami, Rolada Podlaska, Pavarti, także te wędzone w sposób tradycyjny, tj. dymem z palenia prawdziwym drewnem. Zakład produkcyjny Młynary (Oddział Elbląg) skupia się na produkcji sera w formie eurobloków (Radamer), które również są sprzedawane pod marką Serenada, produkuje także sery: Salami Królewskie i Edamski w parafinie. Produkcja sera w tej formie eurobloków jest możliwa dzięki zainwestowaniu przez SM Spomlek w nowoczesną, zautomatyzowaną linię serowarską zakupioną w 2010 roku po przyłączeniu elbląskiej mleczarni. Natomiast chojnicki zakład specjalizuje się w produkcji sera salami, jest też ważnym producentem masła. Wszystkie produkty wytwarzane w oddziale Elbląg posiadają znak Dziedzictwo Kulinarne Warmia Mazury Powiśle. Prawie 1/3 wyprodukowanych przez Spomlek serów znajduje odbiorców poza granicami Polski. Spółdzielnia eksportuje swoje produkty m.in. do Bułgarii, Niemiec, Czech, Holandii, Włoch oraz na Ukrainę, Łotwę czy Węgry, a nawet do Stanów Zjednoczonych i Kanady. Spomlek posiada certyfikat BRC Global Standard for Food Safety oraz Kosher Certificate⁵. Decyzje o wprowadzeniu w 2010 roku nowych marek serów: Serenada i Old Poland oraz konsolidacja z Elbląską

---

⁵ <http://www.spomlek.pl>.

Spółdzielnię Mleczarską miały pozytywny wpływ na wyniki finansowe spółdzielni. Przychody za 2010 rok wzrosły o ponad 24% w stosunku do 2009 roku.

Natomiast Spółdzielnia Mleczarska Mlekovita w Wysokiem Mazowieckiem to największa polska grupa mleczarska, a także jeden z liderów polskiego mleczarstwa i najcenniejsza marka sektora produkcyjnego. Jest to firma nowoczesna i innowacyjna we wszystkich obszarach swojej działalności. Według Listy 500 Polityki⁶ grupa Mlekovita była na 91 miejscu rankingu wśród największych polskich firm. Obecnie firma posiada swoje oddziały w Wysokiem Mazowieckiem, Białymstoku, Bielsku Podlaskim, Białej Podlaskiej, Morağu, Lubawie, Działdowie, Baranowie, Wyszkanie, Warszawie, Łodzi, Kluczborku, Kościanie, Toruniu, Suszu, Doręczynie, Pyrzycach, Wolsztynie, Pilicy, Chrzanowie, Brzesku, Zakopanem, Trzebowniku k. Rzeszowa, Centra Dystrybucyjne oraz własną sieć detaliczną działającą pod szyldem Mlekovita⁷. Mlekovita posiada w swojej ofercie ponad 400 produktów. Wśród bogatego asortymentu można wymienić następujące grupy: sery twarde dojrzewające typu holenderskiego, szwajcarskiego i angielskiego dostępne w blokach, kawałkach i plastrach; sery wędzone dojrzewające i niedojrzewające; sery twarogowe w plastrach, sery topione dostępne w różnych smakach i opakowaniach; sery sałatkowo-kanapkowe Favita; serki ziarniste naturalne i z dodatkami; sery mozzarella; mleka UHT o zróżnicowanej pojemności i zawartości tłuszczu; mleka pasteryzowane; śmietanki UHT; mleka zagęszczone; mleka smakowe; kefir; jogurty; maślanki; twarogi i twarożki smakowe; śmietany i śmietanki, bezwodny tłuszcz mleczny (masło klarowane); masła i miksy maślane; mleka w proszku oraz serwatkę w proszku. Jest to jedyna firma na Podlasiu wytwarzająca lody na skalę przemysłową i jedyny w kraju producent bezwodnego tłuszczu mlecznego. Zmiany jakie zaszły w spółdzielni po wstąpieniu Polski do UE to: uruchomienie pierwszej linii do produkcji mleka świeżego i mlecznych napojów fermentowanych (2005), uruchomienie najnowocześniejszej w kraju linii do produkcji masła (w Wysokiem Mazowieckiem), serków ziarnistych (w zakładzie w Lubawie) i serów mozzarella (w zakładzie w Zakopanem, 2008), uruchomienie nowej Fabryki Przetwórstwa Mleka, fabryki do produkcji sera mozzarella w Kalininogradzie (2009), uruchomienie Fabryki Konfekcjonowania Sera, nowej linii rozlewni mleka, pakowaczki do serów topionych w kubkach oraz linii do pakowania serów ziarnistych w dwudzielnych kubkach (zakład w Lubawie, 2010). W 2011 roku uruchomiono Fabrykę Produktów Fermentowanych oraz nowoczesną elektrociepłownię gazową wyposażoną w system kondensacji spalin, który przyczynia się do redukcji emisji CO₂ do atmosfery⁸. Natomiast w grudniu 2012 roku w spółdzielni Mlekovita otwarto najnowocześniejszą linię ciągłą do produkcji serów twarogowych bezformowych. Produkowany w ten sposób

⁶ <http://www.lista500.polityka.pl/rankings/show>.

⁷ <http://www.mlekovita.com.pl>.

⁸ *Ibidem*.

twaróg zachowuje wysokie walory organoleptyczne (smak, zapach, konsystencję) i fizyko-chemiczne. Produkt pakowany jest bezpośrednio po uformowaniu „na ciepło” (w temperaturze 35°C), dzięki czemu dłużej zachowuje świeżość i smak. Jednocześnie zastosowany system produkcji zmniejsza zużycie wody, pary, energii elektrycznej i emisji ścieków przez co jest bardziej ekologiczny. Wartość inwestycji wyniosła ok. 10 mln zł i została sfinansowana ze środków własnych spółdzielni. Dzięki tej inwestycji spółdzielnia przewidywała utworzenie 10 nowych miejsc pracy⁹. Z kolei w październiku 2013 roku zgodnie z założonym planem rozwoju firmy Mlekovita do użytku oddane zostały: nowo wybudowana proszkownia serwatki, rozbudowana i zmodernizowana oczyszczalnia ścieków oraz linia napełniająca do produkcji mleka i produktów w procesie UHT wraz z systemem opakowaniowym. Łącznie inwestycje w 2013 roku wyniosły ponad 120 mln zł, z czego wartość poszczególnych inwestycji to: proszkowanie serwatki (36 mln zł), rozbudowa i modernizacja oczyszczalni ścieków (24 mln zł), linia napełniająca do produkcji mleka i produktów w procesie UHT wraz z systemem opakowaniowym (8,5 mln zł), linia do pakowania serów w plastry (7 mln zł), maszyna pakująca DS-2000 do produktów fermentowanych (2,7 mln zł), fabryka serów twardych dojrzewających (budynek, infrastruktura i linia produkcyjna) – 40 mln zł¹⁰. Spółdzielnia prowadzi racjonalną gospodarkę surowcami wraz z optymalizacją zużycia wody i energii oraz minimalizację zanieczyszczeń i segregację odpadów. Mlekovita posiada także nowoczesną elektrociepłownię gazową, dzięki której możliwa stała się redukcja emisji CO₂ oraz zmniejszenie zużycia wody.

Spółdzielnia Mleczarska Ryki dzięki specjalizacji produkcji nastawionej na produkcję serów dojrzewających wprowadza coraz to nowe produkty zarówno z grupy serów wędzonych, jak i niskotłuszczowych oraz serwatkę w proszku. Biorąc pod uwagę inwestycje, to na koniec 2002 roku oddano do użytku nowoczesną proszkownię do produkcji niehigroskopijnego proszku serwatkowego. W 2004 roku SM Ryki wprowadziła nowe sery: Cezar – ser typu Gruyere oraz sery z nazwami planet: Saturn, Jowisz, Mars. W tym samym roku powstała także w pełni zmechanizowana stacja odbioru mleka i mycia samochodów. Z kolei na początku 2005 roku oddano do użytku nowe dojrzewalnie sera oraz przeniesiono dział sprzedaży i marketingu do nowych obiektów handlowych. Odnowiono również park samochodowy i maszynowy¹¹.

Spółdzielnią prowadzącą swoją działalność w małym mieście jest SM Mońki. Specjalizuje się ona w produkcji serów dojrzewających typu holenderskiego i szwajcarskiego, masła extra i miksów tłuszczowych oraz wyrobów proszkowanych, tj. serwatki w proszku i okresowo odtłuszczonego mleka w proszku. Nakłady inwestycyjne w ostatnich latach spowodowały, że firma jest ciągle

⁹ <http://gieldaspozywca.pl/>.

¹⁰ <http://www.wysokomazowiecki.pl/>.

¹¹ <http://www.smryki.com.pl>.

rozbudowywana i unowocześniana. Zakład został m.in. wyposażony w automatyczną linię do produkcji serów dojrzewających, z wydajnością do 600 tys. litrów mleka na dobę. W roku 2010 firma uruchomiła nową linię produkcyjną do plasterkowania serów i pakowania ich w opakowania typu „otwórz-zamknij”, co pozwoliło na poszerzenie asortymentu Monieckiej Spółdzielni Mleczarskiej oraz wpłynęło na wzrost przychodów i zwiększenie sprzedaży. W 2010 roku firma zanotowała przychód przekraczający 174 mln zł – o 15% więcej niż w roku 2009¹². Jedną z ważniejszych inwestycji przeprowadzonych przez SM Mońki była modernizacja linii technologicznej przeznaczonej do paletyzacji serwatki w proszku. Kluczowym elementem nowego systemu jest nowoczesny robot do paletyzacji – Robot Kawasaki ZD 130S. Inwestycja ta wynikała z konieczności dopasowania wydajności pakowania do mocy przetwórczej linii produkcyjnej. Zakupiono też robot do układania kartonów z serem w plastrach oraz robot do składania bloków sera na paletach. Prócz nowej linii produkcyjnej do plastrowania serów i nowoczesnego zespołu suszarniczego, w 2010 roku uruchomiono również proszkownię przystosowaną do produkcji koncentratu białek serwatkowych. Dobrze tolerowane przez organizm białka serwatkowe znajdują zastosowanie w przemyśle farmaceutycznym i produkcji odżywek dla sportowców. W 2011 roku SM Mońki wyprodukowała m.in. 10 814 ton sera twardego, 1 386 ton masła, 6 531 ton serwatki w proszku oraz 485 ton serów krojonych, a wartość sprzedaży uplasowała się na poziomie 201 mln zł¹³.

Produkcją mleka zagęszczonego słodzonego dla zakładów przemysłu cukierniczego zajmuje się OSM-Proszkownia Mleka Krośniewice. Linia do produkcji mleka zagęszczonego słodzonego jest całkowicie zautomatyzowana. W zakładzie w Krośniewicach produkowany jest również twaróg półtłusty krajanka opakowany w pergamin i folię przezroczystą oraz twaróg mielony z przeznaczeniem do piekarni, ciastkarni i do innego przetwórstwa spożywczego. Drugi zakład produkcyjny spółdzielni z oddziałem w Niedrzewiu wyposażony jest w urządzenia do produkcji mleka spożywczego mikrofiltrowanego oraz galanterii mleczarskiej. Oddział w Niedrzewiu w zakresie produkcji oraz wyposażenia zakładu w urządzenia ściśle współpracuje z Zakładem Usług Handlowych ROBICO w Warszawie. Na Oddziale produkowane są wyroby z marką ROBICO, tj. zimne mleko, kefir ROBICO i maślanka naturalna ROBICO, jak również wyroby z marką własną, np. mleko spożywcze mikrofiltrowane i śmietana spożywcza.

Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska Krasnystaw posiada zakłady produkcyjne w Lublinie (przyłączone w 2004 r.) i Zamościu (w 2005 r.). Produktem eksportowym OSM Krasnystaw jest mleko w proszku. Trafia ono do Azji, Ameryki Południowej, Afryki i krajów Unii Europejskiej. W 2006 roku OSM uzyskała certyfikaty pozwalające na eksport swoich wyrobów na Ukrainę.

¹² <http://www.msm-monki.pl>.

¹³ <http://www.mleczarstwopolskie.pl>.

Jak podkreśla prezes OSM Sierpc – dzięki stale prowadzonym działaniom oszczędnościowym oraz wzrostowi produkcji, na stabilnym poziomie są koszty zakupu energii, paliwa i gazu. Spółdzielnia posiada także własne studnie, stacje uzdatniania wody oraz oczyszczalnie ścieków, co pozwoliło na skuteczne zredukowanie kosztów z tym związanych. Ponadto spółdzielnia w sposób ciągły monitoruje ceny dodatków i materiałów do produkcji oraz usług, z których korzysta¹⁴.

4. Wnioski

Spółdzielnie mleczarskie w małych miastach stanowią 39% spółdzielni zrzeszonych w KZSM. Po wstąpieniu Polski do UE nie tylko spółdzielczość mleczarska, ale także cała branża przeszła proces gruntownej restrukturyzacji, m.in. poprzez koncentrację skali przetwórstwa oraz modernizację produkcji.

Pomimo trudności jakie dotknęły spółdzielczość, to spółdzielnie mleczarskie w małych miastach nadal zajmują znaczące miejsce w branży. Różny jest jednak udział tej spółdzielczości w produkcji poszczególnych asortymentów, jak również sytuacja spółdzielni mleczarskich w małych miastach, która jest wyraźnie zróżnicowana regionalnie (Nowak 2012, s. 107). Ważnym procesem po wejściu Polski do UE jest koncentracja i konsolidacja spółdzielni mleczarskich. Procesy te zarówno w spółdzielniach w małych miastach, jak i w całej branży inicjowane są głównie przez duże podmioty na rynku, które przejmują mniejsze mleczarnie, zwiększając tym samym zakres terytorialny oraz wielkość przerobu mleka (Malak-Rawlikowska i in. 2007, s. 98), np. Mlekovita w Wysokiem Mazowieckiem czy Spomlek w Radzynie Podlaskim.

Spółdzielczość mleczarska w małych miastach po wstąpieniu Polski do UE przeszła ogromne zmiany. Dotyczy to nie tylko największych przedsiębiorstw w branży, jak np. Mlekovita, ale również tych mniejszych. Przystąpienie naszego kraju do struktur unijnych wymusiło na spółdzielniach mleczarskich szybką, a jednocześnie odpowiednią reakcję na zmieniające się warunki zewnętrzne, wśród których istotną rolę odgrywają działania konkurentów. Spowodowały one bowiem poniesienie dużych nakładów inwestycyjnych, co wpłynęło na zmiany i modernizację całego polskiego przemysłu spożywczego, w tym mleczarskiego. Duża aktywność inwestycyjna przyczyniła się do poprawy stanu technicznego i technologicznego zakładów, unowocześniania procesów produkcyjnych oraz zwiększania zdolności wytwórczych sektora.

Dzięki fuzji spółdzielnie umacniają swoją pozycję wśród największych firm mleczarskich w Polsce, a udziałowcy połączonych spółdzielni uzyskują większe możliwości rozwoju swoich gospodarstw.

---

¹⁴ <http://www.portalspozywczy.pl>.

Duże przedsiębiorstwa mleczarskie zaczęły specjalizować poszczególne zakłady w produkcji technologicznie podobnych wyrobów, np. sera czy galanterii mlecznej, zachowując przy tym bogatą ofertę dla konsumenta. Mniejsze mleczarnie dysponując gorszymi możliwościami konkurencyjnymi na rynku, słabszym dostępem do funduszy zewnętrznych, nie mogąc podążać za innowacyjnością konkurencji ograniczały często liczbę asortymentów, specjalizując się w konkretnej grupie produktów lub w eksporcie.

LITERATURA

- Chudzian J., 2012, *Uwarunkowania spożycia produktów mleczarskich*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing”, 7(56), Warszawa, s. 20–28.
- Bank Danych Lokalnych GUS, <http://www.stat.gov.pl/gus/>.
- Bański J., 2006, *Przestrzenny wymiar współczesnych procesów na wsi*, Wydawnictwo Studia Obszarów Wiejskich, t. 9, Warszawa, s. 46.
- Budżety gospodarstw domowych 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012*, <http://www.stat.gov.pl/gus/>.
- Czarnecki A., 2012, *Znaczenie małych miast w strukturze powiązań ekonomicznych wiejskich przedsiębiorstw regionu Zielonych Płuc Polski*, „Studia Ekonomiczne Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Ewolucja funkcji małych miast w Polsce”, 92, s. 63–82.
- Dyka S., Grzegorzewski P., 2000, *Zarządzanie spółdzielnią*, Difin, Warszawa, s. 16.
- Flis J., 2012, *Polska mlekiem stoi – karton jej symbolem*, „Przegląd Mleczarski”, 5, s. 52.
- Kawa M., Kuźniar W., 2008, *Rola spółdzielczości jako instytucji w przeciwdziałaniu nierównościom ekonomicznym i społecznym*, [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Uwarunkowania instytucjonalne*, Rzeszów, 25–26 września, s. 310–317.
- Malak-Rawlikowska A., Milczarek-Andrzejewska D., Fałkowski J., 2007, *Restrukturyzacja sektora mleczarskiego w Polsce, przyczyny i skutki*, „Roczniki Nauk Rolniczych”, seria G, 92(1), s. 98.
- Miasta w liczbach 2010, 2012*, Warszawa, <http://www.stat.gov.pl/gus/>.
- Nowak M.M., 2008, *Rola „Agropharmu” w rozwoju społeczno-gospodarczym*, [w:] Kostka M.S., Ostrowska D. (red.), *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego w skali lokalnej*, Białystok, s. 121.
- Nowak M.M., 2012, *Znaczenie spółdzielni mleczarskich w rozwoju regionalnym*, [w:] Dziekański P. (red.), *Wybrane problemy gospodarki regionalnej*, Ostrowiec Świętokrzyski, s. 107.
- Rymanowski P., 2011, *Spomlek i konsolidacja*, „Przemysł Spożywczy”, 6, s. 36.
- Szajner P., 2010, *Sektor mleczarski w Polsce – problemy i perspektywy*, „Przemysł Spożywczy”, 7/8, s. 28.
- Zuba M., 2010, *Wpływ zatrudnienia na rentowność i bezpieczeństwo finansowe wybranych spółdzielni mleczarskich w Polsce*, „Problemy Rolnictwa Światowego”, 10(25), z. 4, s. 116.

- Zuba M., Zuba J., 2011, *Wpływ wielkości skupu mleka na rentowność wybranych spółdzielni mleczarskich w Polsce*, „Roczniki Naukowe SERiA”, 13(1), s. 492.
- Żak A., 2011, *Ekonomiczne skutki fuzji przedsiębiorstw na przykładzie wybranej spółdzielni mleczarskiej OSM Opole Lubelskie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, 38, s. 621–636.

Źródła internetowe

- <http://gieldaspozywca.pl/Wiadomo%C5%9Bci/MLEKOVITA-Otwarcie-najnowocze%C5%9Bniejszej-na-%C5%9Bwiecie-linii-ci%C4%85g%C5%82ej-do-produkcji-ser%C3%B3w-twarogowych-bezformowych-56517.html> (dostęp: 20.12.2013).
- <http://www.mleczarstwopolskie.pl/cgblog/803/15/MSM-MOnKI-przypiesza> (dostęp: 20.12.2013).
- http://www.mlekovita.com.pl/php_lang/index_26.php?page=2&con=2&lg=pl (dostęp: 20.12.2013).
- <http://www.msm-monki.pl/ofirmie/> (dostęp: 20.12.2013).
- <http://www.portalspozywczy.pl/mleko/wiadomosci/prezes-osm-sierpc-o-kosztach-produkcjimleczarskiej,92330.html>.
- <http://www.smryki.com.pl/menu.htm> (dostęp: 20.12.2013).
- http://www.spomlek.pl/spomlek_dzis.php (dostęp: 20.12.2013).
- <http://www.wysokomazowiecki.pl/aktualnosci/mlekovita-uroczyscie-otworzyla-az-trzy-nowe-objekty-inwestycyjne.html> (dostęp: 20.12.2013).

DAIRY COOPERATIVES IN SMALL TOWNS AFTER POLAND'S ACCESSION TO THE EU

Abstract: The article presents changes that have taken place in dairy cooperatives in small towns after Poland's accession to the EU. It analyzes a number of dairy cooperatives in small towns, consumption of selected dairy products, net revenues from sales of products. It also draws attention to the process of consolidation, product range of dairy cooperatives as well as modernization of cooperatives. The analysis of the data shows that dairy cooperatives in small towns constitute over 39% of cooperatives united in KZSM – National Association of Dairy Cooperatives. Some of these cooperatives are among the best in the country, for example: „Mlekovita” in Wysokie Mazowieckie, OSM Ryki, OSM Sierpc, or OSM Krasnystaw. Dairy cooperative „Mlekovita” has registered the highest increase in net revenues from sales of products, over 268% in 2010 in comparison to 2004. Positive changes have been noted in dairy cooperatives in small towns after Poland's accession to the EU.

Key words: dairy cooperatives, small towns.

Dr Miroslawa Marzena Nowak
Katedra Zarządzania
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filia w Piotrkowie Trybunalskim